

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

HISTORIA BADAŃ NAD SKARBAMI KULTURY ŁUŻYCKIEJ NA POMORZU WSCHODNIM I ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ

W literaturze przedmiotu poświęconej dziejom badań archeologicznych na ziemiach polskich na ogół zgodnie podkreśla się fakt, że teren Pomorza Wschodniego należy — oprócz Wielkopolski i Śląska — do lepiej zbadanych części kraju. Analizując jednak bliżej poszczególne zagadnienia, można stwierdzić jeszcze sporo luk badawczych na terenie Pomorza Wschodniego i ziemi chełmińskiej. Jeżeli chodzi na przykład o skarby kultury łużyckiej, to dla omawianego obszaru posiadamy zaledwie jeden katalog w opracowaniu A. Lissauera pt. *Alterthümer der Bronzezeit...*, wydany w 1891 r., zawierający opis i tablicę skarbów i znalezisk luźnych datowanych na epokę brązu i wczesną epokę żelaza, pochodzących w przeważającej części z terenu Pomorza Wschodniego¹. Praca ta stanowi ważne źródło naukowo-poznawcze dla referowanego w niniejszej pracy tematu z uwagi na zaginięcie niemal wszystkich zbiorów w okresie minionej wojny. Pozostałe skarby, odkrywane już po ukazaniu się pracy A. Lissauera, były krótko wzmiankowane na łamach muzealnego organu pt. „Amtlicher Bericht [...] der Westpreussischen Provinzial-Museum”, który ukazywał się do roku 1914². Redaktorami tego cennego wydawnictwa byli kolejno H. Conwentz i P. Kumm. Z ważniejszych skarbów opublikowanych w tym wydawnictwie należy wymienić skarby odkryte w miejscowościach: Barchnowy, pow. Starogard Gd.³, Krzyżowniki, pow. Gdańsk⁴, Przesławice, pow. Gru-

¹ A. Lissauer, *Alterthümer der Bronzezeit in der Provinz Westpreussen und den angrenzenden Gebieten*, I: *Die Bronzen*, Danzig 1891, s. 30, tabl. 14.

² „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen und volk-skundlichen Sammlungen der Westpreussischen Provinzial-Museums”, Danzig 1880—1914.

³ *Tamże*, 1901, s. 31—32.

⁴ *Tamże*, 1899, s. 29—30.

dziadź⁵, Skowarcz, pow. Gdańsk⁶. Krótkie informacje o skarbach zostały też zamieszczone przez A. Lissauera w jego drugiej pracy pt. *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen...*⁷. Ponadto cenną pozycję stanowi praca R. Dorra opisująca skarb brązowy z Lipinki, pow. Gdańsk⁸.

Uwagi uczonych nie uszedł też jeden z najciekawszych skarbów odkryty w Kopaniewie, pow. Lębork, ukryty w skrzynce (kłodzie) drewnianej. Składały się nań następujące zabytki: miecz z kołcem do rękojeści, zapinka z romboidalnym kabłąkiem, dwie siekierki z tulejką, siekierka skrzydlata, 3 ozdobne klamry do pasa, 4 tarczki oraz kilka bransolet⁹.

W końcu XIX w. przystąpiono do analiz chemicznych brązów pomorskich; wykonał je O. Helm¹⁰. O brązach zebranych w zbiorach Towarzystwa Naukowego w Toruniu pisze K. Chmielecki¹¹, który także jest autorem artykułu polemicznego na temat przeznaczenia siekierok brązowych¹².

W latach międzywojennych (1918—1939) przybyło kilka dalszych skarbów opublikowanych przez badaczy polskich i niemieckich. Ze strony polskiej T. Waga opisał dwa miecze odkryte w Wielkiej Wsi (dziś

⁵ Tamże, 1896, s. 38—41.

⁶ Tamże, 1908, s. 26.

⁷ A. Lissauer, *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*, Leipzig 1887, s. 210.

⁸ R. Dorr, *Der Bronzedepotfund von Lindenau (Kreis Marienburg)*, „Mittheilungen d. Copernicus — Verein in Thorn”, H. 21, nr 1, 1913, s. 14—23, 1 tabl.

⁹ Pierwszą publikację tego znaleziska opracowali R. Virchow i H. Neitzke, *Holzkofer mit Bronzen von Koppenow*, „Zeitschrift für Ethnologie, Verhandlungen”, 1882, s. 440—443, 1883, s. 300. Dopiero w latach międzywojennych ukazała się fotografia skarbu i jego krótkie omówienie pióra J. Kostrzewskiego w: M. Ebert, *Reallexicon der Vorgeschichte*, Bd. 2, 1925, tabl. 186—187. W tym samym okresie O. Kunkel w pracy pt. *Pommersche Urgeschichte in Bildern*, Szczecin 1931, zamieszcza ponownie ilustrację skarbu (tabl. 26, ryc. 6). Na znaczną rolę skarbu z Kopaniewa zwrócił ostatnio uwagę R. Uslar, *Der Musterkofer von Koppenow*, „Praehistorische Zeitschrift”, Bd. 34—35, 1949—1950, Teil 1, s. 147—158, oraz J. Kostrzewski, *Pradzieje Pomorza*, Wrocław 1966, s. 68—69.

¹⁰ Por. O. Helm, *Chemische Untersuchung westpreussischer vorgeschichtlicher Bronzen und Kupferlegierungen, insbesondere die Antimongehaltes derselben*, „Zeitschrift f. Ethnologie”, 1895, s. 1—17; tenże, *Rozbiór chemiczny bronzów pradziejowych zachodnio-pruskich*, „Światowit”, t. 1, s. 87—92.

¹¹ K. Chmielecki, *Człowiek przedhistoryczny w Prusiech Zachodnich oraz przewodnik po zbiorach Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, Toruń 1909, s. 19—24.

¹² K. Chmielecki, *W obronie siekierok brązowych*, „Zapiski Tow. Nauk. w Toruniu”, t. 2, s. 65—87, 8 ryc., 13 tabl. Autor przeciwstawia się pogładowi Bołsunowskiego, upatrującego w siekierkach środki płatnicze.

Władysławowo), w pow. puckim¹³, W. Łęga przeprowadził analizę skarbów z Pomorza (Rogowo, pow. Toruń, i Cząstkowo, pow. Kościerzyna) i ziemi chełmińskiej (Ryńsk, pow. Wąbrzeźno)¹⁴, a J. Kostrzewski napisał o skarbie z Gdańska-Oliwy¹⁵. Działający w tym czasie na terenie Wolnego Miasta Gdańska W. La Baume opublikował skarb z Pszczółek, pow. Gdańsk¹⁶, Rekowa, pow. Puck, i Dąbrowy, pow. Gdańsk¹⁷, oraz znalezisko gromadne z Elganowa, pow. Gdańsk¹⁸. Ponadto w pracy poświęconej pradziejom Żuław zamieścił zdjęcia dwóch skarbów odkrytych na tym terenie — jeden z nich to wyżej wspomniany skarb z Lipinki, pow. Gdańsk, drugi z miejscowości Ostrowite, pow. Gdańsk — oraz zdjęcie znaleziska luźnego w postaci siekierki z tulejką z Nowego Dworu¹⁹. Poza pracami materiałowymi ukazują się w tym czasie syntetyczne ujęcia epoki brązu w Polsce, w których uwzględniono również materiały z Pomorza Wschodniego i ziemi chełmińskiej (L. Kozłowski²⁰, J. Kostrzewski²¹), lub monografie poświęcone pradziejom Po-

¹³ T. Waga, *Skarb bronzowy z młodszej epoki bronzowej z Pomorza*, „Z otchłani wieków”, R. 7, 1932, s. 60—61.

¹⁴ W. Łęga, *Kilka bronzów z Pomorza*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 2, 1922—1924, s. 236—238 — autor opisuje trzy skarby z interesującego nas terenu (Cząstkowo, pow. Kościerzyna, Rogowo, pow. Toruń, i Ryńsk, pow. Wąbrzeźno).

¹⁵ J. Kostrzewski, *Pradzieje Gdańska i najbliższej okolicy*, [w:] „Gdańsk, pod red. S. Kutrzeby, Lwów 1927, s. 25—34.

¹⁶ W. La Baume, *Der Bronzefund von Hohenstein Kr. Danziger Höhe*, „Brandenburgia”, Bd. 39, 1930, s. 47—49, ryc. 8—12.

¹⁷ W. La Baume, *Zwei Bronzeschatzfunde aus den nördlichen Pommerllen*, „Blätter für deutsche Vorgeschichte”, H. 2, 1924, s. 24—32, ryc. 8.

¹⁸ W. La Baume, *Bronzedepotfund bei Lamenstein, Kr. Danziger Höhe*, „Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit”, Bd. 6, 1930, s. 39. Jest to krótka wzmianka, informująca, iż odkryty skarb należał do odlewcy.

¹⁹ Por. W. La Baume, *Die Besiedlung des Weichsel—Nogat—Deltas in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, [w:] H. Bertram, W. La Baume, O. Kloeppel, *Das Weichsel—Nogat—Delta*, Danzig 1924. Na s. 71, ryc. 8 przedstawia siekierkę z Nowego Dworu, nr s. 71 ryc. 9 — skarb z Ostrowitego, a na s. 86 ryc. 36 — skarb z Lipinki.

²⁰ L. Kozłowski, *Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce, w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływu na ruchy etniczne i zaludnienie Polski*, Lwów 1928. Autor uwzględnia w tej pracy także materiały pomorskie. Bardzo sugestywna jest mapa znalezisk III okresu epoki brązu, na której większość pomorskich znalezisk bronzowych koncentruje się nad dolną Wisłą, uwypuklając rolę Wisły w kontaktach Pomorza z resztą ziem polskich.

²¹ Por. recenzję J. Kostrzewskiego pracy L. Kozłowskiego opublikowaną na łamach „Przeglądu Archeologicznego”, t. 4, 1928, z. 1, s. 1—35.

morza (J. Kostrzewski²², O. Kunkel²³, W. La Baume²⁴, T. Waga²⁵). Ponadto W. La Baume publikuje dwie prace poświęcone rozwojowi wytwórczości metalurgicznej na Pomorzu (*Zur Kenntnis der Metall-Technik in der Bronzezeit und ältesten Eisenzeit*²⁶; *Metall-Handwerk und Handel zur Bronzezeit*²⁷). W ostatniej pracy porusza także sprawę kontaktów wymiennych Pomorza Wschodniego. Jednocześnie E. Sprockhoff w swojej pracy *Jungbronzezeitliche Formenkreise an der unteren Oder und unteren Weichsel*²⁸ pisze o handlu plemion zamieszkających u południowych wybrzeży Bałtyku w epoce brązu. Dodać należy, że badacze niemieccy nie uchronili się od błędów w określeniu etnicznej przynależności kultury łużyckiej w pracach omawiających metalurgię na Pomorzu²⁹.

W okresie po drugiej wojnie światowej z całego Pomorza Wschodniego i ziemi chełmińskiej przybyło zaledwie kilka nowych skarbów i luźnych znalezisk brązowych ludności kultury łużyckiej. Znaczna większość znanych dotąd bogatych materiałów pochodzi z dawnych odkryć. Do nowo pozyskanych znalezisk należy miecz brązowy z Sopotu, o którym niestety brak bliższych danych dotyczących warunków jego znalezienia³⁰.

W tym czasie ukazały się trzy prace pióra J. Kostrzewskiego poświęcone kulturze łużyckiej na Pomorzu³¹, wytwórczości metalurgicznej

²² J. Kostrzewski, *Kultura przedhistoryczna województwa pomorskiego*, [w:] *Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego. Seria Balticum. Polskie Pomorze*, t. 1, Toruń 1929, s. 136—160; tenże, *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich. Encyklopedia Polskiej Akademii Umiejętności*, t. 4, cz. 1, Kraków 1939—1948, s. 222—223, 228—229, 241—244; tenże, *The Prehistory of Polish Pomerania*, Toruń 1936, s. 37—54.

²³ O. Kunkel, *Pommersche Urgeschichte in Bildern*, Szczecin 1931.

²⁴ W. La Baume, *Urgeschichte der Ostgermanen*, Danzig 1934, s. 26—43.

²⁵ T. Waga, *Pomorze w czasach przedhistorycznych*, Toruń 1934, s. 34—48.

²⁶ Praca ta została zamieszczona w księdze jubileuszowej pt. *50 Jahre Museum für Naturkunde und Vorgeschichte (Westpreussisches Provinzial-Museum) in Danzig*, Danzig 1930, s. 123—151.

²⁷ Por. „*Altpreussen*”, t. 1, 1935, s. 15—21.

²⁸ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Formenkreise an der unteren Oder und unteren Weichsel*, „*Blätter für deutsche Vorgeschichte*”, z. 8, 1931, s. 4—32; tenże, *Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des nordischen Kreises (Periode IV)*, Mainz 1937; ... (*Periode V*), Mainz 1956.

²⁹ Uwaga ta odnosi się zarówno do badaczy niemieckich działających w okresie międzywojennym (G. Kosinna, K. Langenheim, W. La Baume, B. v. Richthofen, E. Petersen), jak również niektórych archeologów działających po ostatniej wojnie, którzy uporczywie i w sposób bezkrytyczny powtarzali stare poglądy (H. Eggers, W. La Baume).

³⁰ Zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, nr inw. 1972 : 2.

³¹ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań 1958, s. 207.

na ziemiach polskich w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza³² oraz pradziejom Pomorza w ogóle³³. W pracy pt. *Kultura łużycka na Pomorzu* autor podkreśla fakt występowania w małej ilości skarbów i luźnych znalezisk datowanych na IV okres epoki brązu. Stosunkowo nieliczne znaleziska skarbów ukrywanych przeważnie w chwili niebezpieczeństwa tłumaczy istnieniem w tym okresie warunków pokojowych, sprzyjających normalnemu rozwojowi osadnictwa. A zatem pogląd uczonych niemieckich, m. in. Eggersa³⁴ i Petersena³⁵, o zajęciu w tym czasie Pomorza przez napierające z zachodu plemiona wczesnogermańskie byłby niesłuszny. W świetle ostatnich wyników badań argumentem przeciwko domniemanej inwazji obcych plemion są również zakładane w tym czasie duże cmentarzyska kurhanowe na terenie Pomorza Wschodniego, znane między innymi z Paraszyna i Siemirowic, pow. Lębork, liczące 120 mogił, oraz cmentarzyska płaskie na ziemi chełmińskiej, odkryte między innymi w powiecie chełmińskim w miejscowości Czemlewo (100 grobów) i Małej Krępie (60 grobów).

W *Wytwórczości metalurgicznej...*, obejmującej całość terytorium ziem polskich, J. Kostrzewski wnosi szereg cennych spostrzeżeń odnoszących się także do terenu Pomorza Wschodniego. Między innymi zwraca uwagę na fakt, że bezpośrednie dowody potwierdzające uprawianie odlewnictwa pojawiają się liczniej dopiero w IV okresie epoki brązu, z wyjątkiem Pomorza Wschodniego i ziemi chełmińskiej. Na tych obszarach pierwsze skarby odlewców zawierające uszkodzone przedmioty i surowiec brązowy datowane są na najmłodszy okres epoki brązu, na przykład Chojniczki i Frydrychowo, pow. Chojnice, oraz Krzyżowniki i Pszczółki, pow. Gdańsk. Znaleziska te byłyby dowodem istniejącego w tym czasie na Pomorzu Wschodnim — poza Śląskiem — głównego ośrodka wytwórczości odlewniczej w Polsce. Oprócz wyrobów uzyskiwanych w formach odlewniczych na Pomorzu znane są także zabytki powstałe drogą kucia, datowane na III—V okres epoki brązu. Z III okresu pochodzą siekierki z Miedzna, pow. Świecie, i Bledzewa, pow. Grudziądz, oraz wykonane tą techniką w okresie następnym zapinki płytowe z soczewkowatym kabłąkiem i naramienniki spiralne. Liczba kutyh przedmiotów wzrasta w V okresie brązu. Z tego czasu pochodzą napierśniki utworzone z płyt sierpikowatych, naramienniki

³² J. Kostrzewski, *Wytwórczość metalurgiczna w Polsce od neolitu do wczesnego okresu żelaznego*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 9, 1951/1952, s. 177—213.

³³ J. Kostrzewski, *Pradzieje Pomorza*, Wrocław 1966, s. 45—69.

³⁴ H. Eggers, *Das Fürstengrab von Bahn, Kr. Greifenhagen*, „Erwerbungs- und Forschung Berichte”, 1936, H. 1, s. 43.

³⁵ E. Petersen, *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, s. 120—121, przyp. 6.

drucikowate z końcami owiniętymi naokoło siebie i bransolety taśmowate podłużnie żebrowane. Jednocześnie na podstawie ostatnich badań możemy dodać od siebie, że na przełomie epoki brązu i żelaza wzrasta produkcja wyrobów brązowych poprzez odlew w formach niszczących. Świadczą o tym badania prowadzone w latach 1963, 1966—1973 na terenie rozległej osady w Juszkowie, pow. Gdańsk, na której dotychczas odkryto ponad 600 fragmentów form na wosk tracony. W tym czasie w dalszym ciągu produkuje się wyroby w formach muszlowatych (sierki) i jamowych (noże, brzytwy i sierpy). Bezpośredni dowód istnienia wytwórczości brązowniczej u progu epoki żelaza stanowią również skarby zawierające złom (Mieroszyno, pow. Puck) oraz bliżej nie datowane, lecz prawdopodobnie przypadające na ten czas, skarby z surowcem brązowym. Znamy je z Czerniewa, pow. Gdańsk, Polchówka, pow. Puck, oraz Szpegawska (Swarożyna) i Swarzewa, pow. Starogard Gdański. Ostatni, największy z nich, zawierał surowiec w postaci długich prętów o przekroju zbliżonym kształtem do litery D. Jego chronologię można bliżej uściślić na podstawie odkrycia form służących do odlewu zbliżonych w przekroju sztabek na terenie wspomnianej osady z przełomu epoki brązu i żelaza w Juszkowie.

W *Pradziejach Pomorza* J. Kostrzewskiego godne podkreślenia są uwagi odnośnie do wymiany między Pomorzem i ziemią chełmińską a południową Europą w IV i V okresie epoki brązu. Z innych prac poruszających zagadnienie skarbów kultury łużyckiej na Pomorzu wymienić należy artykuł M. Kowiańskiej zawierający dane dotyczące wisiorów ażurowych, z których jeden pochodzi z Chwarzna, pow. Kościerzyna³⁶. W artykule tym autorka stoi na stanowisku, że przy produkcji wyżej wymienionych wisiorów stosowano technikę na wosk tracony i datuje je na V okres epoki brązu.

W. Łęga w pracy dotyczącej dziejów ziemi chełmińskiej na przełomie epoki brązu i żelaza wypowiada się marginesowo na temat skarbów odkrytych na tym terenie i jednocześnie niektórym z nich za K. Chmieleckim przypisuje charakter wotywny³⁷.

Z powyższego szkicowego przeglądu dotychczasowego stanu wiedzy o skarbach kultury łużyckiej na Pomorzu Wschodnim i ziemi chełmińskiej wynika potrzeba odnośnych badań. Brak zbiorczego, usystematyzowanego zestawienia wszystkich skarbów i znalezisk łuźnych w dużym stopniu utrudnia podejmowanie jakichkolwiek tematów w tym zakresie. Jedyny wykaz skarbów w opracowaniu A. Lissauera, pochodzący z

³⁶ M. Kowiańska, *Brązowe wisioriki ażurowe typu pomorskiego*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 8, 1948/1949, s. 46—51, ryc. 7.

³⁷ W. Łęga, *Ziemia chełmińska na przełomie epoki brązu i żelaza*, „Rocznik Grudziądzki”, R. 1, 1960, s. 205—250.

końca XIX w., obejmuje zaledwie czwartą część wszystkich materiałów. Duże trudności istnieją także z dokładnym datowaniem niektórych znalezisk gromadnych oraz zabytków wchodzących w skład znalezisk luźnych. W dotychczasowym dorobku w tym zakresie brak ponadto prób zmierzających do zlokalizowania warsztatów odlewniczych na omawianym terenie, czynnych w III, IV i V okresie brązu oraz na początku epoki żelaza. W rozwiązaniu tego zagadnienia pomocne byłyby kartograficzne zestawienia poszczególnych typów znalezisk. Poza tym dotychczas zbyt słabo podkreślono rolę bursztynu w kontaktach wymiennych Pomorza Wschodniego z resztą ziem polskich i z krajami południowej Europy. Do czasów nieco późniejszych odnosi się praca L.J. Łuki, w której autor opowiada się za znaczną rolą bursztynu w kontaktach dalekosiężnych utrzymywanych przez ludność kultury łużyckiej okresu halsztackiego w Polsce z południem Europy. L.J. Łuka sugeruje istnienie już w tym czasie szlaku bursztynowego łączącego Pomorze Wschodnie z krajami wschodnioalpejskimi i Italią starożytną³⁸. Wiele braków wykazuje też właściwa interpretacja społecznej i ekonomicznej roli skarbow na tle wydarzeń politycznych. W celu rozwiązania tego zagadnienia badane problemy należałoby rozpatrywać w kontekście ogólniejszym, zwracając uwagę na przemiany wewnętrzne dokonujące się w łonie najbliższych Pomorzu grup lokalnych plemion kultury łużyckiej i uwzględniając jednocześnie ważniejsze wydarzenia polityczne mające miejsce w tym czasie.

Pozostaje jeszcze wiele problemów nie wyjaśnionych i pytań, na które odpowiedzi należałoby szukać w przyszłych badaniach nad skarbami ludności kultury łużyckiej na Pomorzu Wschodnim i ziemi chełmińskiej. Między innymi: w jakim stopniu skarby odzwierciedlają zmiany kulturowe dokonujące się w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, jakie jest ich znaczenie dla poznania postępujących procesów społecznych potwierdzonych wzrostem zamożności i zapotrzebowania na artykuły luksusowe, niekiedy o znacznej wartości materialnej (na przykład naczynia brązowe importowane z południa Europy), a także dla rekonstrukcji wzrastającego rozwoju gospodarczego.

³⁸ L.J. Łuka, *Importy italskie i wschodnio-alpejskie oraz ich naśladownictwa na obszarze kultury „łużyckiej” okresu halsztackiego w Polsce*, „Slavia Antiqua”, t. 6, 1957/1959, s. 83—94; tenże, *Pierwsze związki ziem polskich z Italią, „Z otchłani wieków”*, R. 34, 1968, s. 240 i n.

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

THE HISTORY OF RESEARCH ON LUSATION CULTURE TREASURES IN EAST POMERANIA AND THE CHEŁMNO AREA

Summary

The only existing catalogue of Lusatian culture treasure in East Pomerania is by A. Lissauer, dated 1891. It covers barely 1/4 of the known community findings from this culture. From the period prior to the First World War short descriptions of treasure have been preserved from the magazine of the former Gdańsk Provincial Museum, these including objects from Barchnowy, Starogard Gdański district, Chwarzno, Kościerzyna district, Przeseławice, Grudziądz district and Skowarcz, Gdańsk district.

Further treasures were described in publications during the 1918—1939 period, being compiled on the part of Poland by T. Waga, W. Łęga and J. Kostrzewski. W. La Baume published finds discovered in the Free City of Gdańsk. The first papers devoted to the standard of metal founding and Lusatian culture contacts with neighbouring lands appeared at the same time.

Several valuable papers on the subject of Pomeranian treasures were published by J. Kostrzewski after the Second World War. In a monograph published in 1958 and devoted to Lusatian culture in Pomerania, the author emphasizes the lack of bronze objects from the IVth period of the Bronze Age and which, in his opinion confirm the stabilized development of Lusatian culture, contradicting the theory of German scientists as to the arrival in Pomerania of the first early German tribes at that time. In his paper on metal founding in Poland, J. Kostrzewski points out the greater number of bronze objects in the Vth period of the Bronze Age in Pomerania, which — together with Śląsk (Silesia) — was the main centre of metal production in Poland at that time. This statement has been confirmed by recent discoveries in a settlement from the turn of the Bronze and Iron Ages in Juszkowo, Gdańsk district, where clear proof has been found of the existence of a centre specializing in the production of metal ornaments. J. Kostrzewski, in his paper on the history of Pomerania, turns attention to the extensive trade contacts between Pomerania and southern Europe.

In future research on Lusatian culture findings in East Pomerania and the Chełmno area, the aim should be to compile a full catalogue of findings from the IIIrd to Vth period of the Bronze Age and Hallstatt C period, establish the chronology of bronze treasure and products with the character of loose findings, the chronology of weapons, tools, ornaments and toilet requisites, the location of metal founding workshops, define internal and external trade exchange contacts and also try to give a social interpretation of treasures.